

MUINAISET KLAANIT JA KIELITIEDE

Pauli Saukkonen *Suomalais-ugrialaisten kansojen ja kielten alkuperäongelma*. Yliopistopaino 2006. 130 s (englanninkielinen abstrakti ss 11–21). ISBN 951-570-647-5.

Alkuperäkysymykset jaksavat kiinnostaa. Tätä juuritutkimukseksikin sanottua tieteenhaaraa pidetään joissakin piireissä suomalaisten alkuperän kannalta keskeisenä ja välttämättömänäkin tutkimuskohteena. Sellaisena kuin se PAULI SAUKKOSEN kirjassa näyttäytyy, ei ole kysymys varsinaisesti tutkimuksesta, uuden primaaritiedon saavuttamisesta tai tavoittelusta, vaan olemassa olevan tiedon tulkinnasta ja tieteidenvälisestä palapelistä. Suomalais-ugrialaisten kielten tutkijoista ne, jotka ovat varsinaisesti omassa tutkimustyössään tehneet uusia avauksia kielihistoriallisissa kysymyksissä ja ottaneet kantaa kielikunnan rakenteeseen ja suomalais-ugrialaisten kielten välisiin suhteisiin, ovat jättäytyneet tämän tieteidenvälisen keskustelun taustalle. Kiinnostavaa on, miksi juuri ne tutkijat, joilla ei ole omaa historiallis-

vertailevaan kielitieteeseen liittyvää tutkimuksellista panosta, ovat niin halukkaita yhdistämään kielihistoriaa muiden tieteenalojen tutkimustuloksiin ja jopa väittämään, että kielihistorialla ilman tätä tieteidenvälistä tulkintaa ei ole suurta arvoa.

Pauli Saukkonen käy siis tulkitsemaan genetiikan tuloksia mielessään suomalais-ugrilainen kielisukulaisuus. Kirjasensa alkusivuilla (s. 27) hän selittää tavoitteitaan sävyyn, joka vähättelee autonomista historiallis-vertailevaa kielitiedettä: »Jotta kielitieteilijöitä ei syytettäisi realismin puutteesta ja leikkimisestä komparatiivisen lingvistiikan abstrakteilla pelinappuloilla, **on käytettävä** muiden tieteenalojen apua. Aikadimensio **on välttämätöntä** yhdistää konkretiaa tuovaan alueelliseen dimensioon...» (lihavoinnit UMK). Tämä ei tuota paljon aineksia vakavaan vuoropuheluun:

Onko niin, että myöskään genetiikan tuloksilla, joita Saukkonen laajasti siteeraa, ei ole itsenäistä arvoa, ennen kuin kielitieteilijä tulee ja alkaa pelata niillä omaa peliään? Entä arkeologian?

Kirjan perimmäinen tavoite on esittää, mitä oli ennen suomalais-ugrilaisuuden alkua. Saukkonen haluaa siis vastata kysymykseen, johon fennougristit eivät ole tähän mennessä halunneet — perustelluista syistä — vastata. Historiallis-vertailevalla metodilla kieltä tutkiva lingvisti ei nimitäin halua spekuloida sillä, mitä on sen takana, mihin hänen metodinsa ulottuu. Tästä erostahan on kysymys Saukkosen ja historiallis-vertailevaa metodia käyttävien lähestymistavoissa. Saukkonen kysyy (s. 23): »[J]os on ollut esimerkiksi sellainen vaihe kuin suomalais-ugrilainen kantakieli, niin mihin sitä edeltävään vaiheeseen se pohjautuu?» Metodi ei anna aiheutta olettaa, että olisi olemassa etäisempiä kielisukulaisia, mutta suomalais-ugrilainen kantakieli voidaan kiistatta osoittaa, sanoo fennougristi. »Voiko siitä [kantakieltä edeltävästä vaiheesta] ylimalkaan sanoa mitään joutumatta arvottomiin spekulatioihin?» kysyy Saukkonen. Kielellisesti ei, sanoo fennougristi. Toki kantakieltäkin on edeltänyt jokin vaihe, mutta Saukkosen esittämät päätelmät sen sijaan eivät ole kielen vaihteita, vaikkakin ihan kiinnostavia. Ne ovat kuitenkin spekulatioita, minkä tekijä itsekin myöntää.

Koska tekijä ei nimenomaisesti ole kieltänyt kirjasta kirjoittavia paljastamaan juonta potentiaalisille lukijoille, sanottakoon heti, että se alue, mistä Saukkonen katsoo suomalais-ugrilaisen kielellisen (tai oikeastaan geneettisen) ekspansion viime vaiheessa lähteneen liikkeelle, on Volgan mutkan alue, jonne suomalais-ugrilaiseksi muotoutunut väestö on siirtynyt Moskovan seudulta. Tähän tulokseenhan on pitkällisten pohdintojen jälkeen päästy myös histo-

riallis-vertailevan kielitieteen menetelmin kielikunnan rakennetta ja yksittäisten nykykielten rakenneominaisuuksia ja historiallista kehitystä tarkastelemalla.

Saukkonen epäilee kielihistorian ajoituksia. Hän teroittaa lukijalle, että vuosituhannet eivät ihmisten sukupolvien mitaan ole kovinkaan pitkiä aikoja, ja siihen liittyen hän katsoo kielihistorian ajoitukset liian myöhäisiksi. Esimerkkinä hän mainitsee saamen ja unkarin kielisukulaisuuden ja sen, että näiden yhteinen lähtökohta samasta kantakielestä n. 4000 eKr. on »teoreettisena hypoteesinakin mahdollista vakavasti esittää» vain, mikäli oletetaan väestöjen »radikaalilla tavalla» sekoituneen muihin kielikuntiin kuuluvia kieliä puhuneisiin naapurikansoihin (s. 25). Näinhän lienee ajateltukin saamelaisten ja unkarilaisten osalta jo pian sadan vuoden ajan. Kuitenkaan Saukkonen ei esitä mitään konkreettista evidenssiä kielen tasolta väitteensä tueksi. Kannattaisi vaikkapa kiinnittää huomiota 1000 vuoden takaiseen unkarin kieleen (Tihanyin apottikunnan perustamiskirja), jolloin voisi havaita, että sen ero nykyunkariin on erittäin suuri ja jo 150 vuotta tuoreemman toisen unkarin vanhan dokumentin (Halotti beszéd) kieleen verrattuna huomattava.

Saukkonen vertaa saamen ja unkarin eriytyneisyyttä myös itämerensuomalaisten kielten keskinäiseen samankaltaisuuteen ottamatta huomioon sitä seikkaa, että itämerensuomalaiset kielet muodostavat jatkumon, jossa kielet ainakin osittain muuttuvat yhteiseen suuntaan, kun taas saame ja unkarin ovat maantieteellisesti eriytyneet toisistaan jo kauan sitten. Myönnyttelevä väite »[o]n tietysti lukuisia esimerkkejä, miten kieli on muuttunut erittäin nopeasti esimerkiksi eräänlaiseksi sekakieleksi» (s. 26) jää roikkumaan ilmaan, ilman tarkennuksia ja lähdeviitteitä. Alkuosan väitteillä yritetään siis vakuuttaa, ei kuitenkaan pe-

rustella, että suomalais-ugrilaisten kielten väliset erot ovat liian suuria, jotta ne olisivat voineet syntyä vain 6000 vuoden kuluessa. Huomattakoon kuitenkin, että esimerkiksi Petri Kallio on hiljattain perustellusti esittänyt aivan vastakkaisen näkemyksen kantakielten ajoituksista (2006).

Saukkonen luonnehtii kirjansa sisältöä »ongelmanratkaisutestiksi». Testin periaatteelliset lähtökohdat kannattaakin teosta lukiessa pitää mielessä (s. 29): huomion kohteena on »arkeogeneettinen evidenssi» ja siihen pohjautuen todennäköisyyksien testaaminen. Saukkonen toteaa, että »todennäköisyydet eivät ole tieteenteoreettisesti hypoteeseja eivätkä joko–tai–väitteitä». Siten se, mikä näyttäisi muodostuvan kirjoittajan pääasialliseksi tehtäväksi, on päätelmien ja arviointien tekeminen vaihtoehtojen todennäköisyysasteista. Onko tämä lopulta muuta kuin mutu–peliä eksaktin luonnontieteen (molekyyligenetiikan) tutkimustuloksilla? Kirjoittajan oma asiantuntemus kielitieteen osuudessakin loistaa poissaolollaan. Ideana on, että koska jokin tietty »klaani», jonka geneettisiä piirteitä löytyy suomalais-ugrilaista kieliä puhuvista kansoista, voidaan paikantaa Moskovan seudulle 10 000 eKr., pitää suomalais-ugrilainen kantakielikin ajoittaa yhtä kauas. Tätä kirjoittaja »perustelee» sillä, että kielet muuttuvat hitaammin kuin on ajateltu: *ergo* kantakieli on vanhempi kuin on ajateltu. Kirjoittaja ei esitä ensimmäistäkään kielihistoriallista faktaa koskevaa arviota, jolle tämä väite voisi perustua.

Luvussa »Suomalais-ugrilaisen väestön ensimmäiset esivanhemmat ja aasialainen juonne» (s. 33–40) seurataan vanhimpia Eurooppaan saapuneita geenilinjoja. Geenien matkakertomukset perustuvat uusimpaan tutkimukseen, mistä syystä ihmetyttää, että tekstissä vilahtelee sellaisia termejä kuin »mongolidinen rotu» ja »rotupiirre» tai »aasialaiset kallolöydöt». Terminologiassa

romanttisinta linjaa edustaa »altailais-uralilainen mammutinmetsästäjäklaani» (Saukkosen oma tulkinta; ural-altailaista kielisukulaisuutta ei tarkastella kielen piirteiden tasolla), ja vaellushistorian tulkinnessa väestöt, jotka ovat peräytyneet jääkauden maksimin ajaksi »palataksaan taas tundraa pitkin heti ensimmäisenä ryhmänä jääkauden lopulla takaisin». Outoa fatalismia.

Sivuilla 41–55 esitetään taulukko, johon on kirjattu tiettyjä geneettisiä piirteitä ja niiden prosentuaalista esiintymistä eri suomalais-ugrilaista kieliä puhuvilla kansoilla, sekä tehdään näiden prosenttilukujen perusteella päätelmiä väestöjen geneettisen sukulaisuuden asteesta ja pohditaan niitä piirteitä, jotka varmimmin edustaisivat suomalais-ugrilaista kieliperintöä. Tähän kytketään löysästi Taageperan ja Künnapin laatima kielen rakennepiirteisiin perustuva kielten keskinäisen etäisyyden laskelma, jota sitten tulkitaan lähinnä väestöjen keskinäisten kontaktien valossa (s. 55–64). Tämä kielellinen pohdinta jää hajanaiseksi ja sekavaksi.

Neljännessä luvussa (s. 63–96) esitellään laajahkosti jääkauden jälkeisiä arkeologisia kulttuureja. Jaksossa on myös useita kartoja, joista selkeimmät ovat luonnollisesti neoliittisen ajan ja sitä myöhemmät Itä-Euroopan kulttuurien muotoutumista koskevat kartat: alueet ja ilmiöt, jotka selvimmän voidaan liittää nykyisiin suomalais-ugrilaista kieliä puhuviin väestöihin. Esitys karttoineen perustuu olennaisesti Valeri Patrushevin tutkimuksiin. Luvun alkupuolella Saukkonen esittelee laajasti n. 13 000 vuoden takaista Hampurin peuranmetsästyskulttuuria, jonka hän katsoo olevan kytköksissä Skandinavian asuttamiseen.

Toiseksi viimeisessä luvussa »Suomalais-ugrilaisten esivanhempien muutto- ja kontaktireitit ja kieli» (s. 97–105) Saukkonen kokoaa yhteen ajatuksia geneettisen,

arkeologisen ja kielellisen jatkuvuuden roolista suomalais-ugrialaisten esihistoriassa. Esitykseen ei sinänsä ole mitään periaatteellista huomautettavaa. Suomalais-ugrilaisen kielen ei ole tarvinnut tulla Ylä-Volgalta levinneiden kulttuurivirtojen ulkopuolelta, eikä mitään suurimittaista kielenvaihtoa ole tarvittu. Saukkonen ottaa käyttöön termin »suomalais-ugrilainen juonne», jolla hän tarkoittaa väestöllistä jatkumoa, joka pohjautuu kahteen keskeiseen geenilinjaan. Vielä varmuuden vuoksi hän ampuu, että »olisi fiktiota kuvitella suomalais-ugrilaisuuden kehittyneen tämän jatkumon ulkopuolella» (s. 100) ja että suomalais-ugrilainen kantakieli ei syntynyt ja levinnyt kuoppa- ja kampakeramiikan aikaan, vaikka kyseinen kulttuuri selvästi onkin suomalais-ugrilaisuuden ilmentymä (s. 101). Tähän on pakko esittää vastaväite, että aivan varmasti kyseinen kulttuuri on levittänyt suomalais-ugrialaista kieltä, mutta kukaan ei liene väittänyt, että kantakieli olisi syntynyt tuossa kulttuurissa. Viittaan kirjoitukseni alkupuolelle: fennougriistiikassa ei yleensä ole väitetty sellaisia asioita kielikunnan synnystä kuin mitä nämä uudet monitieteilijät väittävät väitetyn.

Kirjan loppuosassa (s. 107–119) Saukkonen pohtii kielen periytymistä esittämissään väestöllisissä jatkumoissa. Kahden

keskeisen geenilinjan ja suomalais-ugrilaisen kielimuodon yhteydestä Saukkonen esittää skenaarioita, joissa suurimpana ongelmana näyttää olevan toisen geenilinjan puuttuminen unkarilaisilta. Onko todella täysin mahdotonta olettaa, että unkarilaisen hektisen vaelluksen aikana ei jossain vaiheessa olisi voinut tapahtua kielenvaihtoa? Unkarilaisten ja unkarin kielen historia on niin poikkeuksellinen, että se pitäisi ottaa lukuun. Myös samojedikansat ovat tässä suhteessa keskenään hyvin erilaisia, ja nganasanienkin muinoin tapahtunut kielenvaihto näyttäisi taulukoiden valossa todennäköiseltä.

Saukkosen puheenvuoro herättää paljon ajatuksia ja on sinänsä kiinnostava. Mahdollisten todennäköisyyksien pohdinnan oheen kaivattaisiin nyt tiukkoja kielihistoriallisia faktoja, jos keskustelua halutaan jatkaa. ■

ULLA-MAIJA KULONEN

Sähköposti:

ulla-maija.kulonen@helsinki.fi

LÄHDE

KALLIO, PETRI 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. – *Virittäjä* 110 s. 2–25.